

NAUJA ARCHYVINĖ MEDŽIAGA APIE A. MICKEVIČIŲ

Jonas RISKUS

Šiame straipsnyje norima supažindinti su keletu archyvinių dokumentų, kurie paryškina A. Mickevičiaus mokymosi sąlygas Naugarduko Dominikonų mokykloje, rodo poetą gaubusią Lietuvos gyvenimo dvasią Vilniaus universitete, iškelia tuos poetui artimus asmenis, kurie aktyviai domėjosi lietuvių kultūra ir tautosaka, charakterizuoja darbo aplinką Kauno mokykloje.

Apie Naugarduko Dominikonų mokyklą yra paskelbta darbų lenkų mickevičiologijoje. Jos programą aprašo poeto brolis Aleksandras¹ ir R. Skulskis². Kai kurias mokymo ir auklėjimo problemas kelia P. Chmielovskis straipsnyje „A. Mickevičiaus mokytojai“³. Apie mokinių žaidimus ir poeto dalyvavimą jose gyvai papasakoja rašytojo brolis Pranciškus savo prisiminimuose⁴. Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje saugomi Vilniaus universiteto mokyklų vizitatoriaus K. Bohušo vizitacijos 1803 metų aktai⁵ duoda naujos autentiškos medžiagos apie tos mokyklos darbo ir mokinių gyvenimo sąlygas, supažindina su mokymo formomis. Iš K. Bohušo raportų sužinome, kad Naugarduko Dominikonų mokykla A. Mickevičiaus mokymosi metu buvo tokios pat struktūros, kaip ir daugelis universiteto žinioje buvusių apskrities mokyklų. Joje dirbo šeši mokytojai⁶. Kaip galima spręsti iš raporto, be šių šešių mokytojų, paskirti vienuoliai dėstė prancūzų, rusų, vokiečių kalbas⁷. Kaip mokiniai moka tas kalbas, vizitacijos metu dar nebuvo aišku, nes jos neseniai pradėtos dėstyti⁸.

Raporte charakterizuojamos ir mokymo priemonės. Fizikos kabinetas, įkurtas vienuolyno lėšomis, darąs gerą įspūdį⁹. Bibliotekoje esą keliasde-

¹ L. Podhorski-Okołów, *Realia Mickiewiczowskie*, t. I., Warszawa, 1952, p. 34.

² R. Skulski, *Studia szkolne Adama Mickiewicza*, cz. 1, „Życie Myśl“, 1952, Nr. 7/9.

³ P. Chmielowski, *Nauczyciele Mickiewicza*, „Tygodnik Ilustrowany“, 1885, Nr. 113.

⁴ F. Mickiewicz, *Pamiętnik*, Lwów, 1923.

⁵ Raport Wizyty Generalnej Szkół <...> Pralata i kawalera Bohusza w roku 1803, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto rankraštynas, F. 13, Nr. 184. Toliau tas rankraštynas bus žymimas sutrumpintai: VUR.

⁶ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 2.

⁷ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 26.

⁸ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 26.

⁹ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 25.

šimt tomų knygų. Tai daugiausia klasikinių autorių veikalai, kurie naudojami, dėstant retoriką ir lotynų poeziją¹⁰. Vizitatorius mini profesorių nusi-skundimus, kad trūksta elementarių knygų, kurių Vilniuje jau nebegalima esą gauti. Mokiniai turį nusirašinėti, sugaišdami labai daug laiko¹¹. Vizita-cijos raporte minimas mokyklos daržas, neseniai įkurtas už miesto. „Gražią popietę išėjau kartu su mokiniais į mokyklos daržą,— rašo K. Bohušas.— Pastebėjau, kad mokiniai praktiškai moka atlikti tai, kas jiems dėstoma gamtos dalykų pamokose“¹². Vizitatoriaus akivaizdoje mokiniai labai tiks-liai skiepiję vaismedžius.

Dokumente apibūdintos mokymosi ir mokinių gyvenimo sąlygos. Mokykla esanti vienuolyno gale. Patalpos ankštos, tamsios...¹³. Ypač pirma ir antra klasė neatitinkančios tų sąlygų, kurias iškėlė komisija, reikalaujama, kad mokyklos būtų šviesios, gerai vėdinamos, erdvios, žiemą šiltos, patogios mokytojams ir mokiniams. Aplankius mokinių butus, paaiškėjo, kad šie esą erdvūs, patogūs. Mokiniai niekuo nesiskundė, išskyrus tik tai, kad jie teismo posėdžių metu turį apleisti butus arba gyventi palėpėje, naudodamiesi ko-pėčiomis¹⁴. Kitaip nė vienas šeimininkas buto nenuomojās. Teismų metu už vieną parą imama iš svečio daugiau, negu iš mokinio už visą mėnesį¹⁵.

Ta medžiaga padeda geriau suprasti sąlygas, kuriose mokslinosi A. Mickevičius. Ji yra įdomi ir tuo, kad ją duoda amžininkas, viską matęs savo akimis. Be to, tos žinios yra patikimos, nes jos surašytos mokyklos vizita-cijos akte — dokumente, reikalaujančiame tikslumo.

Apie Vilniaus universitetą yra daug parašyta: tai J. Balinskio trijų to-mų veikalas „Vilniaus universitetas“¹⁶, to paties pavadinimo autorių kolektyvo darbas¹⁷, išleistas tarybiniais metais, gausios žinios apie šią mokyklą „Vilniaus miesto istorijoje“¹⁸ ir kt. Bet apie Mokytojų seminariją, kurioje mokėsi A. Mickevičius ir kuri suvaidino svarbų vaidmenį mūsų krašto kul-tūriniame gyvenime, šiuose ir kituose veikaluose vos užsimenama arba visai neužsimenama.

Cia pateikiamos ištraukos Mokytojų seminarijos įstatų, kurie nebuvo ligi šiol plačiau publikuoti. Jos padės susidaryti ryškesnį vaizdą apie tos mo-kyklos pobūdį, paskirtį, mokymosi sąlygas.

¹⁰ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 25.

¹¹ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 27.

¹² VUR, F. 13, Nr. 184, p. 26.

¹³ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 25.

¹⁴ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 27.

¹⁵ 1581 metais Steponas Batoras įsteigė Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje tribunolą, kuris pusę savo posėdžių atlikdavo Naugarduke (posėdžiaudavo 22 savaites). Tie posė-džiai į miestą sutraukdavo labai daug žmonių (Słownik geograficzny t. VII, p. 258).

¹⁶ J. B a l i ņ s k i, Uniwersitet Wileński (1779—1831), t. 1—3, Kraków, 1899—1900.

¹⁷ Vilniaus universitetas, red. kolegija A. Bendžius, J. Kubilius, J. Ziugžda, V., 1966.

¹⁸ J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija, V., 1968.

Mokytojų seminarija buvo įsteigta prie Vilniaus universiteto ir ruošdavo mokytojus gubernijų bei apskrįčių mokykloms. Seminarija turėjo savo prefektą, kuris buvo renkamas iš universiteto profesorių tarpo trejiems metams. A. Mickevičiaus mokymosi laikotarpiu seminarijos prefektu buvo botanikos profesorius Stanislas Jundzilas. Stojantysis į Mokytojų seminariją turėjo pristatyti prefektui iš gimnazijos arba mokyklos teigiamą pažymėjimą apie savo mokymąsi, elgesį ir sugebėjimus dirbti mokytojo darbą. Pirmus metus Mokytojų seminarijos auklėtinis turėjo klausyti tuos dalykus, kuriuos jam skyrė egzaminatoriai, atsižvelgdami į jo polinkius ir į tai, kokius dalykus jis rengėsi dėstyti mokykloje¹⁹.

Pasibaigus pirmiesiems mokslo metams, reikėjo galutinai apsispręsti, kuriems mokslams ateityje ketinama pasišvęsti — tiksliesiems, moraliniams ar literatūros²⁰. Apsisprendęs studijuoti literatūrą, studentas turėjo klausyti senąją klasikinę, lenkų ir rusų literatūrą, o taip pat — istoriją, logiką, metafiziką, etiką, prigimtinę ir politinę teisę²¹. Kaip žinome, A. Mickevičius antraisiais mokslo metais perėjo į Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą. Vadinas, jis turėjo klausyti ir visus minėtus dalykus. Be to, kiekvienas Mokytojų seminarijos klausytojas turėjo mokytis graikų, lotynų, prancūzų ir vokiečių kalbų²².

Mokytojų seminarijos klausytojas per metus gaudavo 200 rublių stipendijos, kuri buvo paskirstoma taip: valgiui — 90, rūbams — 83, butui, šviesai ir kitoms išlaidoms — 23,70, popieriui — 3,30 rublio²³.

Kaip rodo Vilniaus universiteto studentų taisyklės, besimokančiųjų elgesys buvo stipriai normuojamas. „Studentai, pasišventę mokslams, — sako ma taisyklėse, — tegali užsiimti tik tokiomis pramogomis, kurios naudingos lavinimuisi ir sveikatai, draudžiami visi tokie užsiėmimai, kuriais beprasmiškai gaišinamas laikas, kenkiama moralei ir sveikatai²⁴. Studentas be dekanų leidimo negalėjo būti pokyliuose, maskaraduose, teatruose ir kitose viešo pobūdžio pramogose. Dekanas galėjo neleisti eiti į tokio pobūdžio pramogas, jei studentas nesisistemingai dirbo ar neturėjo tokioms pramogoms reikiamų lėšų. Studentams buvo draudžiama medžioti, mėgautis arkliais, šunimis, vartoti šaunamuosius ginklus, nes tie dalykai buvo laikomi netinkamais studentui. Buvo draudžiama kortuoti, gerti ir užsiimti kitomis pramogomis, kurios gaišina laiką ir švaistė pinigų²⁵. Mokytojų seminarijos klausytojų elgesio taisyklės buvo dar griežtesnės. Būsimieji mokytojai turėjo gyventi bendrabutyje. Juos stropiai prižiūrėdavo prefektas. Baigęs mo-

¹⁹ VUR, F. 2, KC, Nr. 13, p. 120—121.

²⁰ VUR, F. 2, KC, Nr. 13, p. 121.

²¹ VUR, F. 2, KC, Nr. 12, p. 123.

²² VUR, F. 2, KC, Nr. 13, p. 124.

²³ VUR, F. 2, KC, Nr. 13, p. 130—131.

²⁴ VUR, F. 2, KC, Nr. 20, p. 10.

²⁵ VUR, F. 2, KC, Nr. 20, p. 22.

kytojų seminariją, studentas turėjo šešerius metus mokytojauti. Mokytojų seminarijos klausytojas, arba kandidatas, kaip jis vadinamas įstatuose, dėl blogo mokymosi ar netinkamo elgesio pašalintas iš seminarijos, turėjo grąžinti gautas lėšas. Taip pat jis turėjo grąžinti lėšas, jei pats išstojo iš seminarijos²⁶.

Nepaisant minėtų sunkumų, stojančiųjų į mokytojų seminariją, visuomet buvo daugiau, negu vietų²⁷. Neturtingesnius viliodavo stipendija, vienintelis studijų pragyvenimo šaltinis. Įstodavo tas, kuris geriau išlaikydavo egzaminus. Konkurso keliu į seminariją pateko ir A. Mickevičius²⁸. Poetas naudojosi visomis seminarijos teikiamomis lengvatomis. Jam vėliau teko pakelti ir sunkias tos mokyklos uždedamas mokytojo pareigas.

A. Mickevičiaus studijų metais Vilniaus universitetas pergyveno klestėjimo laikotarpį, metai iš metų augo studentų skaičius. 1818 metų sąrašuose yra 502 studentai²⁹. Ano meto sąlygomis tai buvo nemažas skaičius. Mums rūpi iškelti tai, kad didelė dalis studentų, būtent 149 asmenys, buvo kilę iš Lietuvos ir baigę Lietuvos mokyklas. Mokyklomis jie pasiskirstė taip: Vilniaus gimnaziją baigė 69 studentai; Kauno — 7; Ukmergės — 5; Troškūnų — 15; Dotnuvos — 2; Kėdainių — 8; Telšių — 3; Kalvarijos — 2; Kražių — 6; Raseinių — 6; Padubysio — 3; 22-ųjų lietuviškos kilmės studentų mokyklos nepažymėtos. Kaip matome, Lietuvos jaunuomenė labai aktyviai veržėsi į aukštuosius mokslus. Sąrašuose studentų pavardės lenkinamos, bet daugelio šaknys labai lietuviškos, kaip antai: Rymgailo, Rukiewicz, Jursza, Bronisz, Kulesza³⁰.

Statistika, rodanti, kad Mickevičiaus studijų metais buvo nemaža studentų iš įvairių Lietuvos vietų, tarsi teigia mintį, kad universitete turėjo būti jaučiamas viso mūsų krašto buitinis, socialinis, kultūrinis ir nacionalinis pulsavimas. Tą mintį dar labiau sustiprina tai, kad aktyviausi, gambiausi studentai patys stengėsi užčiuopti liaudies pulsą.

Matyt, čia nebuvo svetima ir lietuvių kalba bei platesnis domėjimasis lietuvių kultūros bei literatūros klausimais. Be jau žinomų ir mūsų literatūros moksle plačiau aptartų faktų, verta iškelti dar vieną kitą ligi šiol nežinomą reiškinį, paremiantį šią mūsų prielaidą. Vilniaus universiteto rankraštyne, Filomatų fonde, yra saugoma lenkų kalba parašyta poemėlė „Baublis. Powieść Zmuydzka“³¹. Poemėlė, kaip sakoma dedikacijoje, yra skirta pagerbti D. Poškai, kuris savo ažuolo Baublio viduje esąs įrėngęs

²⁶ VUR, F. 2, KC, Nr. 13, p. 126—127.

²⁷ 1816 m. Mokytojų seminarijos sąrašuose yra 29 klausytojai. A. Mickevičius pažymėtas 17 numeriu. Skiltyje apie klausomus dalykus parašyta: Senoji lenkų literatūra, Visuotinė istorija. Prefektu pasirašęs prof. S. Jundzilas (VUR, F. 2, KC, Nr. 256, p. 99).

²⁸ VUR, F. 2, KC, Nr. 133, p. 310—311; KC, Nr. 255, p. 48—49.

²⁹ VUR, F. 2, KC, Nr. 74.

³⁰ VUR, F. 2, KC, Nr. 74 (1818, Reg. Nr. 9, 155, 164, 177, 345).

³¹ VUR, F. 24, Nr. 133.

Lietuvių literatūros kambarį. Poemėlės pradžioje išaukštinamas Žemaitijos girių milžinas ažuolas, kuris pralenkęs visus „amžiumi, jėga, atkaklumu“. Jo viršūnė kaip „kalnų ketera“ siekusi debesis, jis nebijojęs audrų, nei vėjų. Baublio charakteristika susiejama su Lietuvos istorija, iškeliamas Lietuvos kunigaikščių, ypač Mindaugo, narsumas. Tos poemėlės pradžia skamba taip:

*Słuchaj! co za szum w lesie?
Czy to Żubr zaryczał srogi
Czy zniszczenie burza niesie?
Czy się przybliżałą wrogi?
Raz iakby walcząc z niebiosy,
Swym pukiem głos gromu tłumi;*

.

2

*Ani żubr zaryczał srogi,
Ni zniszczenie burza niesie,
Ni przybliżałą się wrogi,
Ale Baublis wyje w lesie
Król zmuydzkich puszczołazaty,
Jak czas silny, iak wiek stary,
Uragaiąc burzy śmiałéy,
Grzmi rozrostem konary.*

Poemėlė parašyta 1823 m. rugpiūčio 24 dieną Kernavėje. Kūrinio autoriaus dar nepavyko išaiškinti. Atrodo, kad tai bus vieno kurio nors Vilniaus universiteto studento darbas. Kas bebūtų šio kūrinio autorius, poemėlė nusipelno dėmesio. Pirmiausia ji reikšminga tuo, kad čia ryškiai skamba patriotinis jausmas, pasididžiavimas savo krašto gamta, istorija. Nepaisant to, kad poemėlė parašyta lenkų kalba, joje aiškiai jaučiama gyva lietuvių nacionalinė dvasia. Kūrinys įdomus ir tuo, kad jis parodo Vilniaus ir Žemaitijos kultūrinius ryšius, susirūpinimą nacionalinės kultūros ugdymu. Jis mums svarbus ir todėl, kad poetiniu jausmu apgaubia D. Pošką, vieną žymiausių to meto lietuvių literatūros, kalbos ir nacionalinės kultūros puoselėtojų.

Tame pačiame Filomatų archyve yra artimo A. Mickevičiaus bičiulio J. Čečotos rankraštis „Śpiewki o Dawnych Litwinach do r. 1434“³². Sis rankraštis filomatų poezijoje nėra paskelbtas. Tai Lietuvos istorijos tematikos dainos, parašytos naudojantis M. Strijkovskio „Kronikos“ medžiaga. Rinkinyje yra 55 kūriniai. Čia apdainuojami žymiausi Lietuvos kunigaikščiai:

³² VUR, F. 24, Nr. 133.

Mindaugas, Traidenis, Vytenis, Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Vytautas ir reikšmingiausi Lietuvos istorijos įvykiai, kaip antai: Vilniaus įkūrimas, Kauno pilies išgriovimas, Vytauto ir Jogailos vaidai.

Ypač įdomi yra rinkinio prakalba, kurioje labai šiltai atsiliepiama apie lietuvių tautą. „Lietuviai,— sakoma įžangoje,— suvaidino didelį vaidmenį, atremdami kryžiuočių ir totorių antpuolius... Nedera užmiršti to, ką tauta atliko kilnaus ir tauraus. Tai turi tapti visos Europos savastimi“³³. Yra trys to rinkinio egzemplioriai, parašyti paties J. Čečotos ranka. Vienas jų dedikuotas Marijai³⁴. Tas rinkinys dar labiau paremia mintį, kad filomatai aktyviai domėjosi Lietuvos istorijos klausimais. Panašūs darbai padeda geriau suprasti ir A. Mickevičiaus gily susidomėjimą Lietuvos istorija.

A. Mickevičiaus ryšių su Lietuva tyrinėtoją gali dominti S. Moravskio darbai. Neliesime jau žinomų ir publikuotų jo darbų. Paminėsime lietuvių liaudies dainų vertimus³⁵. Rankraštyje yra 33 lietuvių liaudies dainos, išverstos į lenkų kalbą. Kartais duodami keli tos pačios dainos vertimo variantai. Lietuviški dainų tekstai neduodami. Bet dainų antraštės visur užrašomos lietuvių kalba, o kartais lietuvių kalba duodamos ir pirmosios dainų eilutės:

*„Bie tawjes Adomoy, czesas ilgas ira
Kat tawjes niematau, smutkas manies ima
Smutkas manies ima!“*

*Łeleju szluota dwariali iszlawiau
O lewandielis grażej iszbarszcziau*

*Ka kalba apienielis
An smejo budamas?*

Lietuviškos dainų antraštės skamba taip: Žwirblis; Labas ritas, miergužila; Usz jezioraucziu, usz Niemonajcziau; Atłakja sakalas, atskambina; Anksti ritialiu kieleūs; Ėki pauksztis pier soda; Ko ludi biernali, ko ludi?; Asz pasisiesiu rutiala; Atwažios babutie Minskou; Kas klajtialaj pamigu? Ratielū, ratielū, kas kielalu wažajawu? Pokieleje, powieszoje; Aleniela linus rowie; Augu pas tiewa sunelelis; Oi toli, toli labaj toli, pienki brolelej sziena pjowi; Padabojau sau mergiala; Atjoi joistiely; Anam gala laukw, tris antialis plaukau; Wisi wiraj ira; Ėabas ritas mergužila; Karwialis; Ruta žaloja; Jewaras; Atjoje biernalis, bałtas dobielelis; Kad warisi palszus jauczus; Kur tu buwaj Ėauraj?; Szala dwaro Szaltinielis; Arielkiela tu pilkoje. Tų dainų nerandame nei L. Rėzos, nei L. Jucevičiaus rinkiniuose.

Šių dainų vertimai į lenkų kalbą rodo, kad S. Moravskis turėjo ne tik vertėjo gabumą, bet ir mokėjo lietuvių kalbą, jautė lietuvių liaudies dainų

³³ VUR, F. 24, Nr. 126.

³⁴ Egzempliorius, tur būt, buvo dedikuotas Marijai Vereščak.

³⁵ LTSR Mokslų Akademijos rankraštynas, F. 165, MB, 404.

poetiškumą, lyrizmą. Tie dainų vertimai nėra mažesnio meninio lygio už E. Stanevičiaus ar L. Rogalskio vertimus, skelbtus to meto spaudoje.

S. Moravskis buvo aktyvus filomatų-filaretų draugijos narys, A. Mickevičiaus bičiulis. Jis artimai bendravo su poetu Peterburge³⁶, vėliau, kai poetas buvo emigracijoje, Paryžiuje, išpiršo jam M. Simonovskos dukterį Celiną³⁷. S. Moravskis vertingai papildė ratą lietuviškai mokėjusių žmonių, su kuriais poetas susitikdavo emigracijoje. Reikia manyti, kad ir jo lituanistiniai darbai poetui buvo žinomi. Be to, S. Moravskio darbai dar kartą pagrindžia mintį, kad filomatams lietuvių kultūros klausimai nebuvo svetimi, nors jų pažiūros į lietuvių kalbą bei, apskritai, į lietuvių naciją ir buvo prieštaringos³⁸.

A. Mickevičiaus biografijoje žymią vietą užima mokytojavimas Kaune. Sis laikotarpis, palyginti, mažai teištirtas. Lenkų mickevičiologijoje reikšmingiausiais šios srities darbais laikytume Z. Jablonskos-Erdmenovos studijas „Mickevičiaus-mokytojo kolegos Kaune“³⁹ bei „A. Mickevičius-mokytojas ir jo mokiniai Kaune“⁴⁰. Šie darbai, paremti gausia archyvine medžiaga, duoda išsamias, gana gyvas Kauno mokyklos mokytojų ir mokinių charakteristikas. Reikšmingi savo turtinga faktine medžiaga yra L. Podhorskio-Okoluvo⁴¹, J. Kallenbacho⁴² ir P. Konio darbai⁴³. Lietuvių mickevičiologijoje ypač svarbus veikalas yra Vl. Abramavičiaus paruošti „Adomo Mickevičiaus dalykų, dėstyty Kauno mokykloje, seksternai“⁴⁴, kurie padeda suprasti A. Mickevičiaus darbo Kauno mokykloje turinį ir kryptį.

A. Mickevičiaus-mokytojo darbą Kauno mokykloje labai sukonkretina J. Chodzkos 1822 m. vizitacijos aktai⁴⁵, kurie minėtuose darbuose nėra išsamiau panaudoti. J. Chodzkos aktai nauji ir įdomūs tuo, kad amžininko akimi objektyviai charakterizuoja Kauno mokyklos darbo sąlygas, mokinius ir

³⁶ S. Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie 1818—1825*, Warszawa, 1959, p. 12.

³⁷ Ten pat, p. 14.

³⁸ V. Mykolasaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius, 1955, p. 10.

³⁹ Z. Erdman-Jablońska, *Koledzy kowieńscy Mickiewicza-nauczyciela*, „Ateneum Wileński“, 1929, zeszyt 1—2.

⁴⁰ Z. Erdman-Jablońska, *Nauczyciel A. Mickiewicz i jego kowieńscy uczniowie*, „Prace Polonistyczne“, Seria II, Łódź, 1938.

⁴¹ L. Podhorski-Okółów, *Mickiewicz w Kownie*, „Kurjer Warszawski“, 1938, Nr. 99.

⁴² J. Kallenbach, *Mickiewicz w Kownie*, kn.: „Biblioteka Warszawska“, 1911, t. 1.

⁴³ P. Koń, *Z lat nauczycielskich A. Mickiewicza 1819—1823*, „Ateneum Wileński“, 1929, zeszyt 1—2.

⁴⁴ Seksternų vykladų kowieńskich Adama Mickiewicza 1819—1821, Opracował Władysław Abramowicz, Wilnius, 1956.

⁴⁵ Raport szczegółowy z odbytyj Jeneralnej wizyty zakładów naukowych w Gubernii Litewsko—Wileńskiej, w roku <...>, 1822. Przez Jana Chódzke, Członko honorowego Cezarskiego Wileńskiego Uniwersytetu, VUR, F. 2, KC, Nr. 515.

mokytojus. Apie mokinių skaičių atskirais metais galima spręsti iš šios J. Chodzkos pateiktos lentelės:

1808— 9=96	1813—14= 60	1818—19=190
1809—10=109	1814—15= 97	1819—20=174
1810—11=111	1815—16=120	1820—21=139
1811—12=149	1816—17=103	1821—22=133 ⁴⁶
1812—13= 46	1817—18=145	

Mokykloje buvo šešios klasės: I, II, pirmą III, antrą III, pirmą IV, antrą IV. Mokinių skaičius klasėmis A. Mickevičiaus mokytojavimo laikotarpiu atrodė taip:

	1818—19	1819—20	1820—21	1821—22 ⁴⁷
I	64	41	39	22
II	45	49	33	37
III	63	29	55	26
III	63	29	55	21
IV	63	17	12	9
IV	18	10	12	3

Mokiniai suvažiuodavo į mokyklą iš įvairiausių krašto vietų. 1807—1822 metų laikotarpiu iš Kauno apskrities mokėsi 382, iš Kauno miesto 185, Traukų — 60, Raseinių — 61, Ukmergės — 25, Telšių — 13, Šiaulių — 10⁴⁸.

J. Chodzka vizitacijos akte mokinius taip charakterizuoja: „Mokinių dauguma yra kilę iš neturtingosios šlėktos, gyvena labai santūriai, rengiasi kukliai, vargingai, knygų neturi, ilgai mokyklos lankyti negali. Iš II arba III klasės eina į amatus arba į tarnybas. Pasiekę aukštesnes klases, stengiasi gauti korepetitoriaus vietą“⁴⁹. Suprasti mokinius, su kuriais teko dirbti ir A. Mickevičiui, padeda K. Bohušo duota XIX a. pradžios besimokančiojo jaunimo charakteristika. „Vizituojant,— rašo K. Bohušas,— krito į akis pirmoje klasėje besimokančiųjų vyresnis amžius. Čia mokosi 22, 26 ir net 30 metų mokiniai. Tenai labai retas 10 arba 12 metų mokinukas. Stebėjauši tokiu pavėluotu žemaičių mokslinimusi. Mačiau menką pažangumą, bet kartu ir smalsumą, dėmesį...“⁵⁰

Kokia buvo Kauno mokyklos programa, ko čia buvo mokoma? Kaip galime spręsti iš J. Chodzkos vizitacijos raporto, 1822 m. buvo dėstoma geografija, aritmetika, moralė, lenkų, lotynų kalbų gramatika, prigimtinė

⁴⁶ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 44.

⁴⁷ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 45.

⁴⁸ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 45.

⁴⁹ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 56.

⁵⁰ VUR, F. 13, Nr. 184, p. 205.

teisė, liaudies teisė, geometrija, trigonometrija, solidometrija <...>, algebras pradai, zoologija, ornitologija, botanika, mechaninė fizika, bendroji fizika, retorika, poetika, lenkų literatūros istorija, senoji istorija, graikų ir romėnų istorija, senoji Lenkijos geografija, lotynų, rusų ir prancūzų kalbos.

J. Chodzka gana tiksliai yra aprašęs mokyklą ir mokyimo priemones. Iš kiemo pusės buvę keturių mokytojų butai ir fizikos kabinetas, iš rotušės pusės gyvenę du mokytojai ir pirmame aukšte buvusios dvi klasės. Kitos klasės buvusios kieme, už bažnyčios esančiame mediniame name, prie Nemuno gatvės. Namas senas, todėl klasės žiemą šaltos⁵¹. Biblioteka buvusi įrengta zakristijoje, drėgname kambaryje. Joje buvęs nedidelis skaičius antikinių knygų, parašytų lotynų kalba... Lenkų kalba parašytų knygų nebuvo. Biblioteka papildoma knygomis labai retai. Mokytojai neturį įpročio naudotis bibliotekos knygomis. Mokykla prenumeruojanti „Dziennik Wileński“ ir „Kurier Litewski“⁵². Fizikos kabinetas įrengtas šviesiame antro aukšto kambaryje⁵³. Vadovėlius atsiunčia universiteto kanceliarija, bet dažnai vadovėlių neužtenką, todėl literatūros, fizikos, algebras, didžioji dalis geometrijos, prigimtinių teisės ir kiti dalykai ruošiami iš seksternų. Geriausiai paruoštais ir mokiniams prieinamiausiais seksternais J. Chodzka laiko A. Mickevičiaus paruoštus seksternus iš retorikos, poetikos, estetikos bei lenkų literatūros⁵⁴. Klasės žemėlapiams įsigyti mokiniai susideda po graši. Žemėlapiai esą maži, smulkūs, netobuli. Be žemėlapių rinkliavos, dar renkami pinigai bažnyčios apšvietimui, apmokėti vokiečių kalbos mokytojui ir kt.⁵⁵

Vizitacijos raporte yra išsamiai charakterizuoti mokytojai, dirbę kartu su A. Mickevičiumi. Kaip galima spręsti iš J. Chodzkos akto, mokykloje dirbo direktorius, to meto terminu tariant, prižiūrėtojas (dozorca), penki mokytojai ir kapelionas. Visi mokytojai gyvenę mokyklos patalpose. Čia apsigyvenęs ir A. Mickevičius, atvykęs į Kauną mokytojauti. Tuo metu mokyklos direktorius buvo Juozas Dobrovolskis, 47 metų, mokytojų seminarijos auklėtinis, kilęs iš Volynės. Savo pareigas atlieka tiksliai, stropiai. Vizitacijos akte pažymima, kad su jaunimu elgiasi mandagiai, oriai, tolerantiškai, todėl mokiniai jį myli. Tačiau mokytojai jo nemėgsta, nemėgsta, gal būtų, todėl, kad per daug įkyriai savo patarimus teikia, daro griežtas pastabas, mokinių pusę palaiko, savo valdžią rodo. Nuomoja kambarius turtingesniųjų vaikams, kartais jų skaičius siekia net 20. Dėl to Kauno gyventojai jį savo patriarchu vadina ir reiškia jam visokią pagarbą. Mokyklą prižiūri stropiai, paiso jos opinijos, gerai tvarko kasos knygas, rūpinasi mokinių elgesiu, jų mokymusi, stropiai prižiūri karepetitorius, kad jie tinkamai eitų

⁵¹ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 50.

⁵² VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 54.

⁵³ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 52.

⁵⁴ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 54.

⁵⁵ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 50.

savo pareigas. Moka įgyti mokinių pagarbą ir prisirišimą, o mokytojų tarpe vienybės ir santaikos nesugeba palaikyti.

Juozapas Nielavickis, fizikos, matematikos ir prancūzų kalbos mokytojas, kolegijos asesorius, filosofijos magistras, 37 metų amžiaus. Jau mokytojauja 15 metų, ir visą laiką Kaune. Dėsto aiškiai, teisingai geometriją, trigonometriją ir algebrą. Duoda fizikos seksternus, surinktus iš įvairių autorių, dėsto matematikos pagrindus, aiškina mechanikos matematinius dėsnius. Pareigingas, darbštus, gabus. Iš mokinių reikalauja tikslumo, konkretumo. Mokiniais daug duoda. Bet pats toliau netobulina nei metodų, nei gilesniais mokslais užsiima, mokslo veikalo nerašo. Mokiniai jį myli kaip savo dalyką žinantį ir pareigingą mokytoją. Jis turi gerą vardą ir apskrityje. Norėjo užimti mokyklos prižiūrėtojo vietą. Dabar visai pasakojama apie tą jo ketinimą. Kai Dobrovolskis, žmogus lygus nuopelnais ir darbu, buvo paskirtas prižiūrėtoju, tai Nielavickis neslepiąs jam savo priešiško ir ieškąs visokių priekabių, norėdamas išguiti iš prižiūrėtojo pareigų. Ieškąs klaidų smulkiausiuose dalykuose: mokykloje, namuose ir už namų... Tai jis daro slapta. Ta nesantika neigiamai atsiliepia mokinių mokymuisi, drausmei ir mokytojų darbui⁵⁶.

Mikalojus Kozlovskis⁵⁷, iš Volynės, 27 metų amžiaus. Mokytojo pareigas eina pirmus metus. Atvažiavęs į mokyklą, čia rado puikiai paruoštus savo pirmtako Adomo Mickevičiaus seksternus. Nei žodžio savo nepridėjo. Kartais dėstė, kartais mokiniams užduodavo atmintinai išmokti. Pradžioje su mokiniiais elgdavosi švelniai, vėliau šiurkščiai, per daug jau iš jų pagarbos sau reikalavo. Mokiniai jo nemyli. Visi lygina su pirmtaku ir trokšta, kad šis vėl pas juos grįžtų. Kozlovskis turi gerą sveikatą, yra gabus. Jei negailėtų darbo, galėtų daug padaryti.

Baltramiejus Abrahamovičius, lenkų, lotynų kalbų gramatikų ir rusų kalbos mokytojas, titulinis patarėjas, 45 metų amžiaus. Mokytojauja 22 metus. Baigęs Kijevo akademiją, dirbo Svisločėj. Iš ten 1809 metais buvo perkeltas į Kauną. Pamokoms ruošiasi stropiai, dėsto suprantamai, tiksliai laikosi Lopacinskio gramatikos. Mokiniais duoda daug. Bet galėtų dar intensyviau dirbti. Visuomet niūrus. Jo santykiai su mokyklos prižiūrėtoju visą laiką blogi. Dobrovolskis jam priekaištuoja už nepareigingumą, mokinių nedrausminimą, mokyklos reikalų nepaisymą. Tas pyktis prasidėjo dėl smulkių nesusipratimų, pavydo, abipusio keršto. Mat, Abrahamovičius taip pat turi uždara ir kerštingą charakterį. Rusų kalbą mokiniai moka gerai⁵⁸.

⁵⁶ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 59—60.

⁵⁷ 1818 metais lapkričio mėnesį A. Mickevičiui buvo duotos vienerių metų atostogos. Jo pavaduoti buvo paskirtas M. Kozlovskis (Kronika Zycia i twórczości Mickiewicza, W., 1957, p. 311—312).

⁵⁸ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 61—62.

Chrizostomas Niemčevskis, geografijos, aritmetikos ir moralės mokytojas, 27 metų. Mokytojauja trečius metus, vienus metus mokytojavo Molo-dečne. Negabus, bet darbštus. Padedant korepetitoriams, mokiniai jo dėstomus dalykus išmoka. Ko nors daugiau iš jo reikalauti sunku. Tylus, ramus, tačiau duodasi įkalbamas ir yra Nielavickio intrigų parankinis. Ant prižiūrėtojo pyksta už tai, kad užmūrijo jo virtuvę, ir už tai, kad per aštrias pastabas įrašo į protokolą, kaip antai: „skaityti nemoka“ ir kt. Visi — ir mokytojai, ir tarnautojai kaltina prižiūrėtoją. Apskritai, mokytojai savo vaidais rodo blogą pavyzdį mokiniams⁵⁹.

Kapelionas Mykolas Saulita, augustinietis, dėsto krikščionybės mokslą iš Belarmino... Vidutinių gabumų, ramaus būdo, į mokytojų tarpusavio vaidus nesikiša. Paslapčiomis paklaustas, labai gražiai charakterizavo prižiūrėtoją ir įrodinėjo jo nekaltumą⁶⁰.

Maciejus Lenza, piešimo mokytojas, 43 metų amžiaus. Gabus, stropus, moko ne tik nustatytomis valandomis. Su mėgstančiais piešti ir turinčiais gabumų dirba atskirai. Puikiai perteikia topografinius piešinius. Su prižiūrėtoju nuolat pykstasi ir skundikiškais laiškais vargina edukacinę valdžią. Mokiniai jo nemyli ir negerbia. Menko išsimokslinimo, juokingų poelgių...⁶¹

Taip tad atrodė A. Mickevičiaus kolegos, su kuriais poetui teko kartu dirbti. A. Mickevičiaus darbas J. Chodzkos raporte nėra išsamiau charakterizuotas. Mat, jis tais metais buvo atostogose.

Kaune poeto darbas buvo sunkus ir sudėtingas, nes jis dėstė kelis dalykus. Apie tai rašo ir pats A. Mickevičius savo laiške J. Ježovskiui. „Vie-nintelis atpildas už mokytojo darbą,— rašo poetas,— yra mokinių nauda ir meilė. Nusprendžiau savo dalykus dėstyti kiek galima geriau, todėl turiu gausybę rašymo. Tikriausiai iki Kalėdų baigsiu seksterną ir atsikvėpsiu. Pastebiu, kad mokiniai vis labiau pamėgsta skaitymą“⁶². O vizitatorius gyrė poetą už tai, kad jis išmokė mokinius ne aklai kalti, o mąstyti⁶³. Iš tikrųjų Kaune poetas dirbo labai daug. Čia jis sukūrė du poezijos tomelius, išmoko vokiečių ir anglų kalbas⁶⁴, parašė ir universiteto mokslinei tarybai įteikė darbą lotynų kalba magistro laipsniui gauti.

Lietuvos TSR bibliotekose saugoma archyvinė medžiaga apie A. Mickevičių yra reikšminga įvairiais atžvilgiais. 1. Ji leidžia amžininkų akimis pažiūrėti į tą aplinkumą, kurioje brendo, vystėsi A. Mickevičiaus asmenybė ir talentas. Ta medžiaga iš dalies parodo, kas skatino ir kas galėjo slopinti kūrybinius poeto nusiteikimus. 2. Straipsnyje aptarta medžiaga rodo, kad poetas, studijuodamas ir dirbdamas Lietuvoje, turėjo progos susipažinti

⁵⁹ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 62—63.

⁶⁰ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 62—63.

⁶¹ VUR, F. 2, KC, Nr. 515, p. 62—63.

⁶² A. Mickiewicz, *Dzieła*, 1955, W, XIV, p. 25.

⁶³ Ten pat, p. 88—89.

⁶⁴ Ten pat, p. 81.

su mūsų krašto žmonėmis, su liaudies buitimi, su opiausiomis socialinėmis ir moralinėmis problemomis bei būdingiausiais mūsų besivystančios nacionalinės kultūros reiškinais. 3. Aptariami dokumentai ir kita medžiaga padeda geriau suprasti poeto gilų domėjimąsi Lietuvos istorija, mūsų krašto kultūra bei tautosaka.

НОВЫЙ АРХИВНЫЙ МАТЕРИАЛ ОБ А. МИЦКЕВИЧЕ

Йонас РИШКУС

Резюме

В статье обсуждается неиспользованный до сих пор материал, хранящийся в библиотеках Литовской ССР. Этот материал содержит визитные акты визитаторов школ Вильнюсского университета К. Богуща и И. Ходзки, выписки из университетских канцелярских книг, работы поэтов, близких с А. Мицкевичем. Архивный материал позволяет глазам современников взглянуть на ту обстановку, в которой развивались и созревали талант и личность А. Мицкевича. Удалось выяснить, что поэт, учась и работая в Литве, имел возможность познакомиться с людьми этого края, с бытом народа, с наболевшими социальными и моральными проблемами и самыми типичными явлениями нашей развивающейся национальной культуры. Обсуждаемый материал помогает лучше понять глубокий интерес поэта к истории Литвы, культуре и фольклору нашего края.

Nowe materiały archiwalne o A. Mickiewiczu

Jonas RIŠKUS

Résumé

W artykule są omawiane nieznane dotychczas materiały archiwalne, znajdujące się w bibliotekach LSRR: raporty o wizytacji szkół przez K. Bogusza i J. Chodźkę, wypisy z kancelaryjnej książki uniwersyteckiej, prace współczesnych literatów, którzy byli bliscy poecie. Z tych materiałów poznajemy tą atmosferę, w której rozwijał się i dojrzewał talent i osobistość A. Mickiewicza. Zamieszczony materiał w pewnej mierze oświecla to, co wywierało wpływ na jego twórczość. Materiał, pomieszczony w artykule, świadczy o tym, że poeta ucząc się i pracując na Litwie, miał wszelkie warunki do poznania narodu litewskiego, jego bytu, mógł poznać ważniejsze socjalne i moralne problemy i sam charakter rozwijającej się kultury narodowej. Omawiane dokumenty świadczą o głębokim zainteresowaniu poety historią Litwy, kulturą naszego kraju i jego folklorem.